

НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З НЕПОВНОЛІТНІМИ МАТЕРЯМИ

У статті автором проаналізовано причини виникнення в сучасному світі явища юного материнства. Визначено основні групи проблем, з якими стикаються неповнолітні матері, а також їх психологічні особливості. Запропоновано комплексний підхід до вирішення проблем даної групи клієнтів, а саме – реалізація спеціалістом допомоги неповнолітнім матерям із застосуванням діагностичного, просвітницького, корекційного, реабілітаційного та консультативного напрямів соціально-педагогічної діяльності.

Ключові слова: неповнолітні матері, соціальний педагог, соціально-педагогічна діагностика, просвітництво, соціально-педагогічна корекція, реабілітація, консультування.

Постановка проблеми. Ситуація сьогодення характеризується різкою зміною пріоритетів у суспільному житті. Проблема глобалізації та урбанізації, відсутність стабільності в країні, акселерація підростаючого покоління, поява нових цінностей та зміна поглядів щодо значимості тих чи інших моральних якостей, недосконалість соціального виховання призвели до появи широкого спектру соціальних проблем, зокрема й проблеми неповнолітніх матерів. Падіння моральних орієнтирів, більш поступливе ставлення до дошлюбних статевих стосунків, недостатньо організована сексуальна просвіта підлітків постають у якості причин ранньої вагітності та материнства. Неповнолітня мати стикається з комплексом проблем – від неможливості забезпечення належного піклування про себе та свою дитину до осуду та негативного ставлення до неї найближчого оточення. У зв'язку з цим зростає необхідність надання їй висококваліфікованим спеціалістом ефективної соціально-педагогічної допомоги, спрямованої на подолання негараздів, забезпечення оптимальних умов життєдіяльності та формування відповідального ставлення до батьківства. Таким чином, проблема неповнолітніх матерів на сьогоднішній день є актуальною, що передбачає її вирішення шляхом визначення оптимальних напрямів діяльності соціального педагога з даною категорією клієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день інтерес до проблеми юного материнства спостерігається в усьому світі у фахівців різного профілю – медиків, психологів, педагогів, соціальних працівників. Та незважаючи на це, соціальна робота з неповнолітніми матерями знаходиться на стадії розвитку.

Так, І.В. Братусь запропонувала структурно-функціональну модель соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми матерями в Україні, в основу якої покладено рівневий технологічний підхід: розробка відповідних програм національною координаційною радою на макрорівні; на мезорівні передбачено реалізацію відповідних технологій у соціальних інституціях територіальної громади; соціально-педагогічна робота з неповнолітніми матерями на мікрорівні здійснюється через індивідуальну допомогу, консультування, соціальний супровід [1, с. 18].

Створення спеціальних клубів, спрямованих на надання допомоги цій уразливій категорії клієнтів та їх комплексний супровід, запропонувала А.В. Ковальова. Основною метою цих клубів дослідниця вважає соціалізацію неповнолітньої вагітної, її адаптацію до нового соціального статусу матері, а також створення системи підтримки життєзабезпечення неповнолітньої матері [2, с. 123].

М.В. Краснояровою та С.В. Сальцевою розроблено зміст ефективного соціально-педагогічного супроводу підліткового материнства, в основу якого покладено створення соціально-педагогічними засобами умов для психічного, емоційного та особистісного розвитку неповнолітньої матері, а також забезпечення умов для повноцінного розвитку дитини шляхом формування адекватних механізмів нової соціальної ролі матері [3].

Ми маємо намір конкретизувати ті напрямки діяльності, комплексне здійснення яких, на нашу думку, забезпечить соціальному педагогу реалізацію ефективної роботи з неповнолітніми матерями.

Мета статті полягає у визначенні та теоретичному обґрунтуванні особливостей та потенціалу основних напрямів діяльності соціального педагога з неповнолітніми матерями.

Результати теоретичного дослідження. Перш за все, вважаємо за необхідне зазначити найпоширеніші проблеми, з якими стикаються неповнолітні матері. Визначення та розуміння цих труднощів соціальним педагогом, на нашу думку, забезпечить йому можливість обрати найоптимальніший напрям роботи та комплекс методів для надання ефективної соціально-педагогічної допомоги.

Проблеми, з якими доводиться стикатися неповнолітнім матерям, на жаль, мають широкий спектр розповсюдження:

1) матеріально-побутові, пов'язані з відсутністю окремого житлового приміщення, належних умов для проживання з немовлям, навичок організації домашнього господарства;

2) соціально-економічні – відсутність матеріального забезпечення, неможливість продовження освіти, відсутність професії, що призводить до економічної залежності від власних батьків;

3) проблеми, пов'язані з неналежним доглядом за дитиною, необізнаністю про елементарні особливості розвитку дитини, недотриманням режимних моментів, відсутністю або браком навичок виховання, неготовністю до виконання батьківських обов'язків, в цілому – відсутність усвідомленого ставлення до батьківства.

Окрім того, неповнолітні матері мають специфічні особистісні характеристики, які необхідно враховувати в процесі роботи, та проблеми психологічного характеру, які потребують негайного вирішення.

Так, І.Г. Сосніною та У.Е. Ушковою були виявлені особливості емоційного стану неповнолітніх матерів – пригнічений настрій, депресія, вразливість, хвороблива зосередженість на власних недоліках та проблемах, невпевненість у власних силах, залежність від думки близьких людей [6, с. 448]. Ситуація загострюється й моральним тиском на дівчину суспільної думки, оскільки оточення сприймає її вагітність як результат асоціальної поведінки.

У зв'язку з цим маємо намір зазначити основні напрямки діяльності соціального педагога з неповнолітніми матерями, реалізація яких сприятиме вирішенню та подоланню зазначених проблем.

Одним з першочергових напрямів діяльності є *соціально-педагогічна діагностика*, яка передбачає виявлення особливостей розвитку неповнолітньої матері у соціальному середовищі, її актуального психологічного стану, соціальних взаємовідносин із оточуючими, а також порівняння отриманих результатів з показниками норми. Результати діагностики є основою для розробки проекту індивідуальної програми роботи з дівчиною з урахуванням її індивідуальних особливостей. Соціальний педагог у своїй діяльності має здійснювати акцент на позитивних якостях особистості та активізувати її внутрішній потенціал для досягнення ефективного результату.

Просвітницький напрям роботи передбачає надання соціальним педагогом необхідних знань, які стосуються сутності та значення материнства і ролі позиції матері, інформації щодо особливостей, етапів розвитку немовляти та особливостей догляду за ним, необхідності встановлення фізичного та емоційного контакту з дитиною, основ сімейного виховання. Окрім того, варто збагатити досвід неповнолітньої матері комплексом умінь та навичок, необхідних для реалізації батьківських обов'язків, відомостями щодо відповідальності за ці обов'язки. Соціальному педагогу в даному випадку варто залучитися підтримкою спеціалістів з інших галузей (педіатри, психологи), які спільними зусиллями сприятимуть збагаченню материнської мудрості корисними відомостями.

Позитивний досвід виховання дитини та успішної взаємодії з нею можна отримати й шляхом налагодження контактів та спілкування з ровесницями, які опинилися в аналогічній ситуації. На соціального педагога покладається відповідальність щодо організації систематичних зустрічей юних матерів та ефективної їх взаємодії, наприклад, у рамках реалізації проекту "Клуб молодих матерів".

У роботі з неповнолітніми матерями важливим напрямом роботи є *соціально-педагогічна корекція*, сутність якої полягає у реалізації комплексу психолого-педагогічних заходів, спрямованих на виправлення порушень у розвитку та соціалізації особистості, недоліків поведінки. Увага соціального педагога має бути спрямована на корекцію порушень емоційно-вольової сфери, яка зазнала деструктивних змін внаслідок, як правило, неочікуваної вагітності та материнства. Зниження рівня тривоги, подолання негативних емоцій, внутрішньо особистісних конфліктів, формування резистентності до стресових факторів, впевненості у власних силах та адекватної самооцінки, ціннісних орієнтацій, пов'язаних з новою соціальною роллю, – ось сфера діяльності спеціаліста. Окрім того, виникає потреба у формуванні адекватного емоційного відношення до ситуації, в якій опинилася дівчина, до власного материнства та виконання батьківських обов'язків, у створенні умов для прояву теплої емоційного контакту матері до дитини.

Оскільки у неповнолітньої матері виникають непорозуміння з найближчим оточенням та труднощі у побудові взаємовідносин з близькими людьми, пов'язані, в першу чергу, з неприйняттям ними факту вагітності та материнства дівчини, виникає необхідність корекції міжособистісних стосунків, подолання конфліктів у родині, психологічного напруження, навчання способів конструктивного вирішення конфліктних ситуацій та ефективних способів спілкування. Соціально-педагогічна корекція забезпечує не лише виправлення та подолання недоліків в особистісному розвитку та поведінці, а й сприяє посиленню її адаптивної поведінки та соціальній інтеграції неповнолітньої матері у суспільне життя. Лише за умови створення гармонії у власному внутрішньому світі та з найближчим оточенням неповнолітня мати матиме можливість успішно реалізувати себе у новій соціальній ролі, проявляти ціннісне ставлення до своєї дитини та турботу по відношенню до неї.

На нашу думку, задля забезпечення комплексної соціально-педагогічної допомоги неповнолітнім матерям невід'ємною є система реабілітаційних заходів. В. Николаєва визначає *соціальну реабілітацію* як сукупність заходів, спрямованих на відновлення втрачених чи порушених суспільних зв'язків та відносин унаслідок стану здоров'я зі стійкими розладами функцій організму або зміни соціального статусу [5, с. 6]. Реабілітаційні заходи сприяють поверненню особистості до повноцінної життєдіяльності

у соціумі. Безперечно, відновлення соціального статусу та забезпечення нормального життя в соціальному середовищі потребують й неповнолітні матері, які перебувають під надзвичайно потужним моральним тиском з боку оточення і не мають можливості відчутти себе повноправним членом суспільства. Соціальний педагог у роботі з юними матерями має сприяти їх поверненню до суспільно-корисної діяльності (якщо існує можливість її виконання в даний період часу), забезпечити належні умови формування позитивного ставлення до життя та оточуючого світу, трудової та навчальної діяльності. Окрім того, фахівець має мотивувати юних матерів до діяльної особистісної позиції, яка проявляється в активній участі не лише по відношенню до себе та своєї дитини, а й до суспільного життя в цілому.

Таким чином, реабілітаційні заходи, за умови ефективної їх реалізації, сприятимуть поверненню неповнолітньої матері до повноцінної життєдіяльності, активному її включенню в суспільну діяльність, відновленню соціальних зв'язків та контактів, особливо, як вже зазначалося, з матерями, які опинилися в аналогічній ситуації.

У роботі з неповнолітніми матерями потребує реалізації й такий напрям діяльності, як **консультування**. Соціальне консультування, на думку А.С. Лобанової та Л.В. Калашнікової, – це технологія надання соціальної допомоги шляхом цілеспрямованого інформаційного впливу на людину чи малу групу з приводу їхньої соціалізації, відновлення й оптимізації соціальних функцій, орієнтирів, вироблення соціальних норм спілкування [4, с. 227]. Тобто консультування передбачає собою надання соціальним педагогом професійної допомоги неповнолітній матері з метою пошуку рішення проблемної ситуації, пов'язаної з особистісною сферою та взаємодією із соціумом. Цей напрям діяльності передбачає розширення розуміння юною матері певних подій, в тому числі і власного материнства, активізацію впевненості у власних силах та можливостях щодо виховання дитини та виконання батьківських обов'язків, підвищення мотивації щодо відповідального здійснення нової соціальної ролі, оптимізацію її психологічного стану та формування оптимістичної налаштованості стосовно різносторонньої самореалізації.

Окрім того, оволодіння юною мамою моделями ефективного спілкування з найближчим оточенням та формування соціальних норм і цінностей, які сприятимуть її успішному функціонуванню в суспільстві, – це сфера діяльності соціального педагога в рамках консультування.

Важливим на даному етапі є те, що соціальний педагог не вирішує проблему за клієнта, а сприяє активізації внутрішніх ресурсів та потенціалів неповнолітньої матері задля пошуку найоптимальніших варіантів її подолання. Варто надати підтримку особистості, сприяти подоланню негативних емоцій та стресового стану, всилити впевненість у власні можливості.

Консультативну допомогу, на нашу думку, слід надавати й найближчому оточенню неповнолітньої матері, що забезпечить ефективність результату соціально-педагогічної роботи. Консультування батьків полягає у роз'ясненні їм необхідності надання підтримки дочці у складний період, зменшення морального тиску та забезпечення комфортної атмосфери, в якій би юна мати почувала себе захищеною та мала можливість повноцінно виконувати свої батьківські обов'язки. Ефективно проведена соціальним педагогом консультація забезпечить можливість вирішення проблемної ситуації, з якою зіткнулась неповнолітня мати та її близькі люди, а також налагодження взаємостосунків між ними.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проблема юного материнства на сьогоднішній день постає особливо гостро. Це пов'язано з широким колом проблем, які супроводжують неповнолітніх матерів. Тому вирішення цих негараздів потребує комплексного характеру із залученням спеціалістів різних галузей. Ефективне здійснення соціальним педагогом зазначених напрямів діяльності сприятиме успішному формуванню відповідального ставлення до материнства та реалізації материнських функцій, забезпечить активізацію потенційних можливостей неповнолітньої мами та відновлення її соціального статусу у соціумі.

Проблема наразі є актуальною та потребує подальшого дослідження щодо впровадження усіх запропонованих напрямів діяльності у практичну роботу.

Використані джерела

1. Братусь І.В. Соціально-педагогічна робота з юними матерями у США та Великій Британії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 "Соціальна педагогіка" / І.В. Братусь. – Луганськ, 2007. – 22 с.
2. Ковалева А.В. Социальная работа с несовершеннолетними беременными, сохраняющими беременность [Электронный ресурс] / А.В. Ковалева // Электронное научное издание "Ученые заметки ТОГУ". – 2014. – Том 5. – № 1. – С. 121-126. – Режим доступа: http://pnu.edu.ru/media/ejournal/articles-2014/TGU_5_16.pdf
3. Красноярова М.В. Социально-педагогические условия сопровождения материнства несовершеннолетних девочек [Электронный ресурс] / М.В. Красноярова, С.В. Сальцева // Письма в Эмиссия.

- Оффлайн. Электронное научное издание (научно-педагогический интернет-журнал). – Февраль, 2010. – Режим доступа: <http://www.emissia.org/offline/2010/1386.htm>
4. Лобанова А.С. Соціально-психологічні аспекти роботи з підлітками, схильними до девіацій : [Навч. посібник] / А.С. Лобанова, Л.В. Калашнікова. – К.: Каравела, 2012. – 368 с.
  5. Николаева В. Соціальна реабілітація як одна з перспективних технологій сучасності / В. Николаева // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2007. – № 3. – С. 79-87.
  6. Соснина И.Г. Эмоционально-личностные особенности несовершеннолетних матерей / И.Г. Соснина, У.Э. Ушкова // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 10. – С. 446-449.

Lukeyanova K.A.

AREAS OF WORKING WITH YOUNG MOTHERS OF A SOCIAL TEACHER

In the scientific article the author analyzes the reasons of the young motherhood phenomenon in the modern world, including Ukraine. The main groups of problems faced by a young mother were defined, namely, material and domestic, social and economic problems related to improper child care, lack of educational skills, and failure to perform parental duties. In addition, the author found specific personal characteristics of the underage mothers, their behavioural and emotional particularities.

The article also demonstrates the relationship of society and inner circle to underage pregnancy and the future motherhood, which is usually considered as a result of antisocial girl behaviour. In this connection, the author provides with description of the main activities of a social teacher, which comprehensive implementation, in her opinion, would provide an effective solution to current problems of young mothers. Among the areas of social and educational activities there were defined: social and educational diagnosis as the identification of psychosocial distress of an underage mother; enlightenment is the knowledge that contributes to the understanding of the essence of motherhood and provides with effective implementation of parenting; correction is the adjustment of violations in the development and socialization of a person, behavioural drawbacks of an underage mother; rehabilitation as the restoring of social status; consultation, which is to assist in finding the solution to the problematic situation of a young mother. It was determined that the implementation of these activities will contribute to the responsible attitude to motherhood of underage mothers.

Key words: *underage mothers, social teacher, social and pedagogical diagnostics, enlightenment, social and pedagogical correction, rehabilitation, consultation.*

Стаття надійшла до редакції 24.11.2015 р.